

## EUROPENIZAREA ȘI EVENTUALELE EI IMPLICAȚII LINGVOCULTURALE

GHEORGHE POPA

Universitatea de Stat „Alecă Russo” din Bălți

### Abstract.

### Keywords:

1. Menționăm din capul locului că, în ultimele două decenii, problema limbii „viitorului”, a statutului limbilor naționale, a rolului limbii naționale în procesul de europenizare și/sau de globalizare etc. se află pe agenda de lucru a diverselor manifestări politice, culturale, științifice etc. Lucru explicabil dacă ne gândim nu numai la rostul limbajului în viața zi de zi a omului, dar și la implicațiile lui în orice activitate ce se desfășoară în perioada pe care o traversăm. Firește, în acest context, se fac fel de fel de declarații, se speculează pe neștiința maselor, se pune miza pe manipularea cititorului și/sau ascultătorului etc. Iată o afirmație (aproape) recentă în acest sens. Menționând că „la hotarul anilor 80 și 90 am putut urmări o acutizare a problemelor legate de politica lingvală în unele republici – Lituania, Estonia, Moldova ș.a. (dacă materialul ar fi fost scris acum, indiscutabil că în această listă era inclusă și Ucraina – *Gh. P.*)”, autorul acestor reflecții constată în unison cu politicienii statului pe care îl reprezintă că „acest fapt a fost primit cu îngrijorare (nimeni nici nu se aștepta ca rușii să „primească acest fapt” cu entuziasm – *Gh. P.*) și după hotarele acestor republici (în numele onestității, trebuia să fie indicată doar Rusia – *Gh. P.*)”. S-ar părea (lucru salutar), totuși, că viziunea cercetătorului o forțează pe cea a politicianului, recunoscându-se că „destinul unor (chiar numai al „unor” – *Gh. P.*) limbi naționale în URSS s-au pomenit în pericolul (nu s-au pomenit, dar erau deja în acest pericol – *Gh. P.*) de a fi substituite cu limba rusă” [1, p. 73], dar, pînă la urmă, deontologicul savantului cedează steril în favoarea politicianului: „Probabil, cea mai optimală este concepția despre două formații teritoriale de stat – băștinașă și rusă (s-a dovedit, totuși, o mare cutezanță, plasînd limba rusă după cea băștinașă – *Gh. P.*)” [1, 74].

2. Luarea în discuție a diverselor aspecte ce țin de titlul articolului<sup>1</sup> ne îndeamnă să amintim, mai întîi, de prezența, am zice, chiar abundentă – încă

---

<sup>1</sup> Determinativul *lingvocultural* are la bază adevărul că limba este un fenomen al culturii, întrucît limba germinează în cultură, se dezvoltă în cultură, exprimă cultura sau, în termeni coșerieni, „limbajul este, pe de o parte, baza culturii, a întregii culturi și, pe de altă parte, este o formă a culturii” [2, p. 102].

din cele mai vechi timpuri – pe paginile literaturii (și nu numai) de specialitate a unor afirmații care pe unii îi pot entuziasma, iar pe alții îi pot contraria sau, în cel mai bun caz, îi pot pune pe gânduri. De exemplu, M. Lomonosov susținea că prin intermediul limbii spaniole poți vorbi „în mod cuviincios cu Dumnezeu”, al limbii germane – „cu dușmanul”, al limbii franceze – „cu prietenii”, al limbii italiene – „cu sexul feminin” și doar prin intermediul limbii ruse poți să vorbești „cu toți laolaltă”. Nu mai puțin tranșantă este și eroina din povestirea „Tina” a lui A. Cehov: „Limba germană este cabalină, cea engleză – mai năîngă nici că să-ți imaginezi: *faiti-fiti-fuitti!* Italiana este plăcută numai cînd o vorbești încet, iar dacă asculți o gură-spartă italiană capeți același jargon evreiesc. Dar polonezii? Doamne ferește! Nu e nimic mai respingător decît limba!”. Judecînd lucrurile prin absurditate și dînd, ipotetic, credibilitate afirmațiilor invocate, poți oare să nu-ți manifesti deschis afecțiunea, de exemplu, față de limba rusă sau repulsia, de exemplu, față de limba engleză sau cea italiană!<sup>1</sup>

3. Ne grăbim însă să calmăm spiritele (firește, pe cele care s-au agitat), întrucît, înainte de a ne entuziasma sau de a ne îndispune, trebuie mai întîi să pornim de la suportul ce l-a determinat pe reputatul savant sau pe eroina cunoscutului scriitor să constate niște realități care pot, la o adică, să ne șocheze. Doar e în firea lucrurilor ca un vorbitor (implicit un cercetător) să vorbească despre limba sa interesat, entuziasmat, patetic, ahtiat și doar rar vorbitor (implicit, cercetător) se va încumeta să vorbească despre limba sa detașat, sceptic, imparțial<sup>2</sup>. În același timp, cutare sau cutare afirmație nu trebuie să ne șocheze sau să ne contrarieze, deoarece punctele de vedere din care poate fi examinat limbajul uman sînt, după cum se știe, diverse. Și, în asemenea situații, important e să adoptăm o atitudine antidogmatică față de punctul de vedere respectiv. Iar antidogmatismul, după ferma convingere a lui E. Coșeriu, implică „și faptul că se acceptă și alte perspective, și orice perspectivă este o perspectivă limitată, o perspectivă pentru o anumită contingentă, și că, deci, perspectivele sînt multiple și trebuie să le considerăm pe toate, dacă vrem să facem, de exemplu, o istorie a culturii sau o știință a culturii (or lingvistica e o știință a culturii – Gh. P.), o descriere a unei culturi în anumite momente determinate” [4, p. 176]. Lesne putem deduce că stabilirea ierarhiilor și evaluarea importanței „atributelor” unei limbi, precum și

<sup>1</sup> Putem invoca și exemple de altă natură care, de asemenea, ne obligă la mai mult discernămint în aprecierea fenomenelor. Astfel, dacă limba rusă are, pentru toate felurile de cumnați, patru termeni (*зять* „cumnat – soț al surorii”, *деверь* „cumnat – frate al soțului”, *шурин* „cumnat – frate al soției”, *свояк* „cumnat – soț al surorii soției”), iar limba română doar un singur termen (*cumnat*) nu înseamnă că rusa e mai „bogată” decît româna sau dacă în engleză există o singură formă casuală numai la substantivele animate, iar în finlandeză tocmai șaisprezece nu înseamnă că engleza e mai „ușoară” decît finlandeza.

<sup>2</sup> În această ordine de idei, putem aminti și de mărturisirea prof. E. Coșeriu care, fiind întrebat cum i se prezintă Chișinăul, n-a ratat să menționeze cu o anumită semeție că... „totuși, pentru că e baștina mea, Mihăileni e cea mai frumoasă localitate din Basarabia” [3, p. 6].

a cantității lor e în funcție de perspectivele examinării ei, de intenția și predilecția cercetătorului etc. Așadar, unul și același „atribut” al limbii respective poate fi ridicat de un cercetător la rang de trăsătură pertinentă sau, dimpotrivă, poate fi contestat / minimalizat de alt cercetător.

4. Firește, „pușculița” atributelor unei sau altei limbi poate capătă, în prezent, noi contururi, deoarece realiile actuale sînt de altă natură, determinate, în principiu, de procesul pluridimensional al integrării europene (sau europenizării), proces care duce la desființarea frontierelor teritoriale, amalgamarea specificităților, atenuarea trăsăturilor pertinente, creșterea în intensitate a resentimentelor, tensionarea dedublării culturale, accentuarea duplicității ș.a. Cu alte cuvinte, dorim sau nu dorim, dar fiecă țară, devenind membru al Uniunii Europene, își semnează din start, într-un fel, sentința, întrucît integrare europeană înseamnă nu numai deplasare fără pașaport prin toată Europa, sursă de ajutor financiar sau angajare la lucru în țara care dorești, dar și renunțare – *volens-nolens*, la „ceva” din suveranitate, din identitate, din specificitate, din mentalitate. Iar acest „ceva”, în funcție de anumiți factori (potențialul economic, gradul de pregătire pentru a face concurență, abilitatea de a-ți exploata atuurile și privilegiile, capacitatea de a fi naționalist în sensul frumos al cuvîntului etc), poate lua dimensiuni greu de imaginat. Într-un cuvînt, procesul omogenizării masive și ireversibile a comunităților identitare naționale este inevitabil, proces care va afecta considerabil, întîi de toate, spațiul lingvocultural european.

5. Nu intenționăm să cobim, dar sîntem tentați să credem că în actualele și viitoarele „State Unite ale Europei” relațiile dintre limbile statelor respective au șanse reale de a fi nu mai puțin tensionate decît cele care există, actualmente, între limbile din cadrul unui stat plurilingv. Nu în zadar, în prezent, se vorbește tot mai frecvent de o „eurofobie”, de o „furoare antieuropeană”, fenomen care, după convingerea jurnalistului german D. Wild, ia amploare în urma „friei nemotivate (*sic!* – Gh. P.) de a pierde identitatea sa” [1, p. 37]. „În cazul acesta, imediat, după mulți ani de integrare economică, opinează cunoscutul jurnalist, danezii și nemții, francezii și englezii și-au amintit de «identitatea» lor și au început a se lupta ca și Laokoon cu pitonul lacom al Bruxelles-ului care, chipurile, vrea să le înghită” [1, p. 37]. Insuflă optimism această constatare ușor zefflemistă a lui D. Wild, dar, cu regret, e greu să ne imaginăm în ce măsură această concluzie are reală acoperire factologică.

În legătură cu problematica abordată, putem aminti nu atît de „frica nemotivată” (deci e „frieă” totuși!), cît de neliniștea justificată a vorbitorilor / cercetătorilor referitoare la poziția limbii sale în decorul glotic contemporan. Nu intenționăm a dramatiza situația ce urmează, cu certitudine, a se contura, dar trebuie să recunoaștem că, din expectativă, vom fi martori cînd fiecare țară (devenită membră a UE) va încerca pe toate căile să tragă spuza pe ... limba sa. Este și de așteptat, în acest sens, ca reacțiile lingviștilor să nu se lase mult așteptate. De exemplu, prof. bucureștean M. Zamfir, pronunțîndu-se pe marginea acestui subiect, consideră că în situația cînd vorbim de locul limbii române în cultura contemporană, „sîntem grevați de două opțiuni aparent contrare, dar care rezultă din același complex de inferioritate: pe de o parte,

ni se pare că limba noastră s-ar afla în dificultate de a fi cunoscută, vorbită, manifestată, scrisă; pe de altă parte, mai ales intelectualii români – și nu mă refer la intelectualii români care suferă direct (cum este cazul celor din Basarabia), ci la intelectualii bucureșteni, care au un complex de aceeași natură, manifestat însă cu semn contrar, consideră că bogăția extraordinară a culturii, a literaturii pe care o scriu ei, de exemplu, rămîne, din păcate necunoscută, doar pentru că limba noastră nu ar fi suficient de «internaționalizată» [5, p. 29]. Rezonabil ar fi ca această stare de neliniște<sup>1</sup> să-i obsedeze pe toți vorbitorii de limbă română dacă doresc cu adevărat să se opună fenomenului de „glotologie, lingvicid sau canibalism lingvistic” [6, p. 274].

6. După cum se știe, prof. E. Coșeriu, pronunțându-se pe marginea „aplicării unor criterii raționale și justificate” privind relațiile dintre limbi, a insistat asupra a două distincții de bază: „Pe de o parte, trebuie să distingem tipurile de atitudini politice («colective») cu privire la propria noastră limbă și la relațiile ei cu alte limbi; pe de altă parte, trebuie să distingem «direcțiile» relațiilor interlingvistice și ale comportamentului respectiv în țările sau statele plurilingvistice” [7, p. 86]. Plecînd de la aceste două direcții, Maestrul, în studiul menționat, evidențiază trei atitudini politice tipice: a) naționalismul lingvistic „sănătos” (atitudinea celor care apără și afirmă interesele și drepturile proprii lor limbi, fără însă să lezeze interesele vorbitorilor de altă limbă); b) șovinismul lingvistic (atitudinea celor care pretind să impună limba majorității); c) imperialismul și colonialismul lingvistic (atitudinea celor care vor să impună limba țării lor și coloniilor sau țărilor cucerite sau dominate, în care sînt majoritare alte limbi). Trebuie să menționăm că aceste trei atitudini (în special, primele două) au toate premisele de a se manifesta și în viitorul „stat al statelor”, întrucît, în pofida aluziilor și/sau a declarațiilor precum că în uniunea supranațional-statală „identitatea unor limbi aparte, ca o anume totalitate de particularități distinctivă, în nici un caz nu va fi atenuată sau nivelată în mod intenționat” [8, p. 6], totuși, în virtutea unor considerente de ordin pragmatic, problema unor limbi sau a unei limbi de comunicare „intereuropeană” va deveni una de actualitate. Așadar, „lupta pentru existență” ce se duce, la moment, între limbile din cadrul unei țări europene<sup>2</sup> va căpăta o nouă amploare în viitoarea Europă, întrucît această „luptă” se va extinde

<sup>1</sup> Motivele unei atare stări sînt „la suprafață”. De exemplu, despre expansiunea limbii engleze, „ce are dimensiuni deja epidemice”, ne vorbesc următoarele cifre: aproximativ 80% din informația stocată pe suport electronic din întreaga lume este în prezent în engleză; ponderea absolută a prezenței pe internet a englezei e de 60%, chineza, germana, japoneza, spaniola ocupă între 4 și 6%, coreeana, olandeza, rusa – între 0,5 și 2 %, iar româna – 0,1 % [6, p. 275].

<sup>2</sup> Pentru confirmare, amintim doar de situația actuală din Elveția. De exemplu, retroromanii, a căror limbă e considerată (împreună cu germana, franceza și italiana) limba națională a Elveției, sînt puși în situația de a folosi germana dacă trebuie să se adreseze instanțelor oficiale din cantonul Graubünden (unde ei locuiesc compact) sau dacă doresc să obțină studii superioare [9, p. 4].

simțitor pe seama rivalităților dintre limbile din cadrul întregului spațiu european (mai trebuie luat în calcul și faptul că în această „luptă” se mai pot antrena și statele din Europa răsăriteană, care, de asemenea, râvnesc să adere la Europa „integrată”).

7. Cum se va simți limba română în polifonia glotică europeană? În ce măsură este ea pregătită pentru un eventual „război al limbilor”? Fără îndoială, se va simți comod și va fi pregătită pentru un atare „război”, numai dacă atât atitudinea românilor, cât și a celorlalte etnii europene va fi una „sănătoasă”, adică una care „apără și afirmă interesele și drepturile” proprii limbi [7, p. 86]. În același timp, ne îndeamnă Magistru, trebuie să renunțăm, pe de o parte, la „atitudinea așa-zis pozitivă excesivă, care consideră valorile românești (*mutatis mutandis* – franceze, engleze, germane, daneze etc. – *Gh. P.*) ca valori absolute și le consideră la același nivel pe toate”, iar, pe de altă parte, la „atitudinea hipercritică privitor la tot ce este românesc (*mutatis mutandis* – francez, englez, german, danez etc. – *Gh. P.*)” [10, p. 18].

În ceea ce privește prima atitudine, nu e cazul deci să „ne batem cu pumnul în piept”, vociferând cu și fără ocazie, de exemplu, (a) că Eugeniu Coșeriu e „cel mai mare lingvist al nostru din toate timpurile”; (b) că „limba română e cea mai interesantă limbă din Europa” (pentru că această constatare aparține finlandezului Rene Paul Kiparsky); (c) că limba română e „al patrulea picior al unei mese” (pentru că această constatare aparține suedezului Alf Lombard). În asemenea situații, cel mai cumpătat ar fi (a) să-l lăsăm „pe Coșeriu însuși să ne dezvăluie ceva, fiindcă, în scrierile sale, el s-a condus după principiul lui Platon: «să spui lucrurile așa cum sînt»” și, în general, există „nume în cultura lumii, care nu au nevoie de atribute superlative” [11, p. 109]; (b) să dezvăluim, sub diverse aspecte, individualitatea, specificitatea limbii române în raport cu alte limbi europene; (c) să renunțăm la „elogierea” limbii române dintr-o singură perspectivă, dintr-un anumit punct de vedere, întrucît aceasta este, așa sau altfel, o limitare: orice perspectivă, insista E. Coșeriu, „este totdeauna parțială” și duce inevitabil la pierderea din vedere a celorlalte perspective [9, p. 3]. Cu alte cuvinte, se cere din partea noastră nu numai să cunoaștem „scara valorilor”, dar, cu simț critic, și să valorificăm și să extindem pe toate căile potențialul nostru național, întrucît „singura posibilitate de a afirma cultura noastră e tocmai aceea de a-i lărgi orizonturile și de a nu ne limita la lucrurile noastre” [12, p. 24]. Mai mult decît atât: „dacă oamenii de știință nu mai fac decît apărarea limbii române, rămînem, dintr-un punct de vedere, pe loc” [10, p. 9].

În ceea ce privește atitudinea hipercritică, trebuie să menționăm că ea poate aprofunda și mai mult complexul de inferioritate *ca români*, inclusiv *ca vorbitori de limba română*. În plus, o atare atitudine, afară de faptul că „produce o umilire în fața Occidentului, o umilire lipsită, și ea, de critică”, determină respingerea „fără drept de apel” a valorilor noastre românești care pot fi, „realmente, superioare” valorilor de pe aiurea [10, p. 9]. E hazardant să afirmi, de exemplu ca Alex. Ștefănescu, că „limba română va dispărea în patruzeci-cincizeci de ani” (*Ziua literară*, 14 septembrie 2003), după cum nu e mai puțin ridicol, pur și

.....

simplic, ca „să fii apreciat și în România” doar numai „după ce ai fost recunoscut în străinătate” [9, p. 3].

Așadar, apare întrebarea firească: menținându-ne în limitele naționalismului lingvistic „sănătos”, avem noi, românii (*mutatis mutandis* – francezii, englezii, germanii, danezii etc.), pe de o parte, pregătirea respectivă pentru a depăși „această neîncredere care caracterizează cultura românească cu privire la realizările românilor” [9, p. 3], iar, pe de altă parte, curajul de a da Cezarului ce e a Cezarului (indiferent de faptul că ne referim la cultura românească, franceză, germană, daneză etc. sau la cea retoromană, bască, catalană etc.)? Firește, intuim răspunsul pozitiv, dar ceea ce ar fi necesar, la moment, „înainte de toate, ar fi o educație (prin școală și mass-media) în alt spirit, al unei conștiințe identitare centrate pe demnitatea de român, fără a ne ascunde nouă înșine păcatele, relele, minusurile, însă opunându-le acestora calitățile reale românești, valorile noastre, modelele de reușită în planul creativității intelectuale, în științe, în tehnică, în domeniile culturii” [13, p. 26].

Preocupat fiind de pericolul care amenința limbile naționale din ex-U.R.S.S., poetul daghestan Rasul Gamzatov veni cu povața rugătoare: „Pentru mine limbile naționale sînt ca stelele pe cer. N-aș vrea ca toate aceste stele să se contopească într-o singură stea: ele ar ocupa jumătatea cerului. Pentru aceasta avem soarele. Dar lasă să strălucească și stelele. Fiecare om trebuie să-și aibă steaua sa”.

Parafrazînd spusele celebrului poet, venim și noi cu îndemnul ca în actualul și viitorul peisaj glotic european să protejăm și să favorizăm „strălucirea” stelelor, iar „funcția soarelui” să-i revină în exclusivitate naționalismului lingvistic sănătos. Numai în felul acesta îi va fi asigurată și limbii române difuzarea ei progresivă, iar – de această dată, mi se strînge inima – asimilarea (aculturația) ei va fi „rezultatul unei alegeri libere” și „în nici un caz forțată sau indusă” [14, p. 118].

### Referințe bibliografice

1. Wild, David, *Europa Patria*. În: „Der Spiegel”, 1992, 44.
2. Coșeriu, Eugeniu, *Lingvistica integrală*. Interviu cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996.
3. Coșeriu, Eugeniu, „Sînt forțe cărora li se pare că cîștigă, dar realitatea arată că ele pierd”. În: „Flux”, 9 octombrie 1998.
4. Coșeriu, Eugeniu, *Prelegeri și conferințe*, supliment al *Anuarului de lingvistică și istorie literară*, T. XXXIII, 1992-1993, Seria A, Lingvistică, Iași, 1994.
5. Zamfir, Mihai, *Poziția actuală a limbii române în context universal*. În: „Limba română azi”. Lucrările Conferinței Naționale de Filologie „Limba română azi”. Ediția a X-a, Iași-Chișinău, 3-7 noiembrie 2006, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2007.

---

6. Vintilă-Rădulescu, Ioana, *Sociolingvistică și globalizare*, București, Editura Oscar Print, 2001.

7. Coșeriu, Eugeniu, Alteritate, toleranță și masochism (Dialog cu un elev despre politica și etica lingvistică). În: „Revistă de lingvistică și știință literară, 1997, nr. 3.

8. Домашнев, А. И., *К проблеме языка общения в объединенной Европе*. În: „Вопросы языкознания”, 1994, № 5.

9. Coșeriu, Eugeniu, „Numai după ce ai fost recunoscut în străinătate începi să fii apreciat și în România. În: „Obiectiv”, 24 octombrie 2001.

10. Coșeriu, Eugeniu, „Trebuie să cunoaștem toată tradiția și să mergem mai departe de tradiția limitată pe care o poate avea cultura unei țări”. În: „Limba Română” (Chișinău), 2006, nr. 10.

11. Fassel, Luminița, „Există nume în cultura lumii, care nu au nevoie de atribute superlative”. În: „Sud-Est”, 2006, nr. 3.

12. Coșeriu, Eugeniu, *Deontologia culturii*. În: „Echinox”, 1999, nr. 7-9.

13. Crețu, Nicolae, „*Localismul creator*” – generator de valori naționale de audiență universală. În: „Limba și literatura română”, Regional – național – universal, Iași, Casa Editorială *Demiurg*, 2006.

14. *Declarația universală a drepturilor lingvistice*. În: „Altera VI”, 2000, nr. 14.

15. Даниленко, В. П., *Общее языкознание и история языкознания. Курс лекций*, Москва, Изд-во «Флинта», Изд-во «Наука», 2009.